

Bíró-Balogh Tamás

Kísérlet egy József Attila-dedikáció megfejtésére

„Születtem – s ezzel a tényvel kezdődik minden életút.”

(Bihari Klára)¹

1.

Negyven éve, több-kevesebb intenzitással keresi a választ a József Attila-kutatás, hogy kinek és miért írta be a költő a *Nincsen apám se anyám* című kötetének 1000 számozott példánya közül az 575. számúba az alábbi sorokat:

Bihar Klárának / az ő versei mellett / csak afféle függelék / legyen ez a könyv, ha / ez öröme volna és / kedvére való. / Pest, 1929. aug. 13. / József Attila

A dedikáció fotómásolatát közlő Szállási Árpád – orvostörténész és gyűjtő – „talányosnak” nevezte a példányt, mert, ahogy az ajánláshoz fűzött megjegyzésében áll: „*Bihari Klára költőnőről tudunk, aki 1917-ben született, nehezen képzelhető, hogy egy 12 esztendő lányka versei mellé szánta volna »afféle függelék« gyanánt. Különben is József Attila egyértelműen Bihar nevet ír.*”²

Szállási tehát a címmel kapcsolatban két azonosító adatot kérdőjelezett meg: az életkorát és a nevét. Mivel ezek közül egyik sem mellékes egy ember életében, érdemes mindkettőnek alaposabban utánajárni.

Bihari Kláráról elsőként 1947-ben jelent meg életrajzi lexikon-szócikk. A *Révai kétkötetes lexikonában* ez szerepel róla: „*Bihari Klára (Barát Endréné), * 1917, író. Színművei: Két anya; Férfi nélkül.*”³ A szűkszavú adatsor egyáltalán nem említ verseket. Az 1963-ban megjelent *Magyar irodalmi lexikon*, amit Szállási Árpád nagy valószínűséggel használt a címzett beazonosításakor, már bővebben ír róla: „*Bihari Klára (Nagyszalonta, 1917–): költő, író, Barát Endre felesége. Színdarabjait Németországban, Svájcban, Olaszországban is sikerrel játszották. [...] 1958-ban József Attila-díjjal tüntették ki.*”⁴ Ezt veszi át *A magyar irodalom története 1945–1975* is.⁵ Az ÚMIL ezekhez képest több új adattal szolgál: leírja a születés pontos dátumát (Nagyszalonta, 1917. dec. 8.), és hogy a szerző „1929-ben polgári iskolát végzett Nagyszalontán”, valamint hogy „1935–45 között gépiró, majd szabadfoglalkozású író” volt.⁶ A szócikket jegyző M. R. J., azaz M. Róna Judit kérdésemre elmondta, hogy az élő

1 Bihari Klára: *A csábító*. Bp. 1968. Fülszöveg. (B2)

2 Szállási Árpád: *Dedikációk*. Új Tükör, 1980. ápr. 13. 19.

3 *Révai kétkötetes lexikona*. Szerk.: Juhász Vilmos. Bp., 1947. I: 186.

4 *Magyar irodalmi lexikon*. Szerk.: Benedek Marcell. Bp., 1963. I: 164.

5 *A magyar irodalom története. 1945–1975. III. A próza és a dráma*. Szerk.: Béládi Miklós, Rónay László. Bp., 1990. 2.: 873–874.

6 *Új magyar irodalmi lexikon*. Szerk.: Péter László. Bp., 1994. I: 230.

szerzők esetében a Magyar Írószövetségtől kaptak adatokat, de a rá jutó szócikkek adatait ő minden esetben leellenőrizte, és ha lehetett, adategyeztetési céllal felhívta a még élő szerzőket is. És mivel a szerzők mégiscsak saját adataik legjobb ismerői, az adatok hitelességében nem volt ok kételkedni.

Ez utóbbi adatsor megállásra készlet: az 1929-es iskolavégzés beleillik a dedikáció szituációjába, hiszen ha 1929 nyarának elején valaki befejezte tanulmányait Nagyszalontán, és jövőjét az anyaország fővárosában képzelte el, akkor 1929 nyarának vége felé tudott dedikáltatni Budapesten egy költővel. Azonban az adatsor önmagában is ellentmondásos, mert azt állítja, hogy Bihari Klára 12 évesen végezte el a polgárit. És persze nem oldja föl az alapdilemmát sem: dedikált volna József Attila egy 12 éves kislánynak, és ha mégis, milyen versei lehettek a mai szemmel ötödikes-hatodikos gyerekeknek, ami a fenti sorokat kiváltotta.

Merthogy a dedikációban tényleg erről van szó: József Attila a harmadik verseskötetét „függeléknek” ajánlotta a másik versei mellé. A dedikáció azonban többértelmű. Egyrészt a gesztus nyilvánvaló: itt egy értettebb és egy fiatalabb költő kerül kapcsolatba, az értettebb pedig kedves gesztusként saját verseit a másik költészetének függeléként definiálja, azaz a sajátját kissé degradálja, a másikat megemeli. Az viszont nem derül ki a valóban talányos mondatból, hogy milyen céllal adja: azért, mert a *Nincsen apám se anyám* már szóba került közöttük, és „ez” – ti. a kötet – öröme és kedvére való lenne a címzettnek (aki talán kérte is a könyvet), vagy éppen ellenkezőleg: a költő azért adja a kötetet a címzettnek, mert az nem ismeri az ő verseit, vagy általában a modern költészetet, és mintegy finom utalásképpen adja „okításul” – de kedvesen, függelékként – egy már létező másik, de az övétől eltérő költői munkássághoz. Akármelyik lehetőség is állt fenn, egy bizonyos: két, verseket író ember találkozott 1929. augusztus 13-án. Kölcsönös olvasásról van tehát szó: József Attila ismerte a lány verseit, és ő a kötetének ajándékozásával a saját verseinek olvasásának és megértésének lehetőségét adta meg. Amit viszont egy 12 éves gyerektől (legyen az fiú vagy lány) nemigen lehet elvárni, talán még föltételezni se róla. József Attiláról pedig pláne nem: ő bizonyosan nem 12 éves olvasókkal számolt.

Ráadásul a kutatás során kiderült, hogy Bihari Klára első versei 1931-ben jelentek meg, és ugyanekkor lépett fel először a nyilvánosság előtt a Vajda János Társaság rendezvényein, többek közt Bálint György és Komlós Aladár társaságában. Tizennégy éves fiatal még éppen írhat verseket (és ha jók ezek a versek, majd szerzőjüket csodagyerekek tartják), de azt már tényleg nehéz elképzelni, hogy egy felnőtt rendezvényen vegyen részt anélkül, hogy a sajtó kiemelné radikális fiatalágát. Nem lehetetlen persze ez sem, de nagyon nem életszerű.

Érdemes tehát az adatokat leellenőrizni. Az eseményeknél csak pár évvel későbbi, vagyis azokkal majdnem egykorú, Gulyás Pál által összeállított *Magyar írók élete és munkái* vonatkozó kötete ezt írja az irónőről: „Bihari (valódi nevén Baumann) Klára, magántisztviselő, szül. Nagyszalontán (Bihar vm) 1913. dec. 8. – Szülővárosában négy középiskolát végzett, azután Bpre ment, ahol 1940. az Újs. kiadóhiv. tisztviselője volt.”⁷

Itt a születési év jelentősen eltér a későbbi lexikonokétól.

Gulyás Pál külön tanulmányban, majd a sorozat nyitókötetének bevezetésében leírta, hogyan készült lexikona, mi volt az adatgyűjtés módszere: „Minthogy tervezett munkám zöme az élő írókkal foglalkozik, első dolgom az volt, hogy a M. Tud. Akadémia megbízására hivatkozva, megszerkesztettem egy általános fölhívást, melyben a publicisztikai, szép-, tudományos és gyakorlati irodalom minden művelőjét arra ösztökéltem, hogy életrajzát s irodalmi működése teljes

7 Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái*. Új sorozat. III. kötet. Bp., 1941. 316. h.

jegyzékét küldje be címemre”, vagy „amikor az általam nyomozott szerző telefon útján elérhető, ezt az eszközt veszem igénybe s telefonon át mondatom be a legszükségesebb adatokat”.⁸

E szócikk szerint tehát Bihari Klára négy évvel idősebb. Amikor József Attilával találkozott, tizenhat. Amikor a versei megjelentek, tizennyolc. És húsz, amikor fellépett a nyilvánosság előtt. Ez már sokkal realisabb lehetőség, mint az előző.

A szócikkben ráadásul olyan adatok is szerepelnek (eredeti név, iskolai végzettség), amelyek máshol nem találhatóak meg, így tehát bizonyosnak vehető, hogy tőle származnak. A bibliográfiai részből ráadásul egyértelműen kiderül, hogy Gulyás segítője, Kozocsa Sándor 1940-ben kapta meg a költőnő önéletrajzát, és az adatokat abból közölték. És hát akkor itt is elmondható, hogy mert a szerzők mégiscsak saját adataik legjobb ismerői, az adatok hitelességében nincs ok kételkedni.

Mivel azonban ez a mondat már kétszer szerepelt, teljesen más adatok mellett, nemcsak okunk van kételkedni az adatok helyességében, de jogunk, sőt kötelességünk is.

1934-ben, tehát öt évvel a dedikáció kelte után jelent meg a Vajda János Társaság kiadásában az *Új magyar líra* című antológia, amely „fiatal költők” verseiből válogat. Ebben jelentek meg először könyv alakban Bihari Klára versei, szám szerint három. Fontos állomás egy költő életében. A kötet szerkesztője, Kárpáti Aurél szerkesztői előszava 1934 májusában keltezett, a kötet maga a júniusi könyvnapokra jelent meg. A kötet végén jegyzet tudósít az antológiában szereplő költők életrajzi adatairól. Ebben ez áll: „*Bihari Klára * 1910. Szalontán. Budapesti tisztviselő. A Vajda János Társaság tagja.*”⁹ A szerkesztői előszóból azt is tudni, hogy a szerkesztő csak a felhívásra beküldött versekből válogatott, és nyilván így álltak össze a kötetvégi életrajzi jegyzetek is: maguk a szerzők adták meg az ott közölt adataikat. (Éppúgy, mint ma is a „biók”.)

1934-ben még egyszer írtak Bihari Kláráról, ekkor a *Magyar Hírlap* hasábjain. Költőavatás volt ez is, egyszerre négy verset közöltek tőle, melyeket rövid szerkesztői közlés vezetett fel: bemutatta a még ismeretlen költőt és verseit az olvasóközönségnek. Az alábbi életrajzi adatokat közli Bihari Kláráról: „*Huszonnégy éves ez az ismeretlen írónő. Nemrég jött fel Nagyszalontáról Budapestre. Nyugati nyelveket nem tud, a nyugati költőket csak fordításból ismeri. Ami kapcsolata van az új német, francia, angol lírával, az tisztára ösztönös megézés. Az első vers, a Tavaszi rapszódia. 1929-ben vetődött papírra. Egy tizenkilenc éves lány írta tehát ezt a 3 himnuszt a tavaszhoz. Abban a falusi környezetben, ahonnan Arany János indult el.*”¹⁰ Természetesen ezek az adatok szintén csakis attól származhatnak, akiről szólnak.

Nem kell hozzá nagy matematikai érzék, hogy kiderüljön: Bihari Klára e sorok szerint ugyancsak 1910-ben született Nagyszalontán. A négy közölt vers közül – bár a megfogalmazás nem egyértelmű – egy bizonyosan 1929-ben született, még a költőjelölt Budapestre érkezése előtt. Azaz valóban tudott már mit megmutatni József Attilának.

Azonban nem feltétlenül Bihari Klárának hívták még ekkor. Azaz pontosabban ő saját magát. És itt elérkeztünk a névkérdéshez.

Bihari Klára nagyszalontai zsidó család gyermekeként, Baumann néven született. 1929-es Budapestre költözése valószínűleg névváltással is járt, mármint ami a szerzői nevével illeti. (Mert a polgári név nem változott, egy 1946-os dokumentum szerint még a háború után is ezt használta hivatalosan; talán utána magyarosított.) A szerzői név az írói identitás része, az önidentifikációs folyamat egy tudatosan választott eleme. Egyáltalán nem másodrangú szempont, mit választ az ember, mert utána ezen nyilvánul meg, ezzel kell élni. A része lesz, sokaknak a fontosabbik részük. (Ezért is, hogy sokan az önmaguk által

8 Gulyás Pál: *Hogyan készül a „Magyar írók” új sorozata?* It, 1939. 1–2. sz. 5–25.

9 *Új magyar líra. Fiatal költők antológiája.* Szerk.: Kárpáti Aurél. Bp., 1934. 82.

10 Bihari Klára: *Négy vers.* MH, 1934. nov. 18. 28.

választott szerzői nevet veszik föl hivatalosan is – mint ahogy az pl. Radnóti Miklósnak éppen nem sikerült.)

1929-ben Baumann Klára már írt verseket. Ahogy a *Magyar Hírlap* cikkéből tudni, már Nagyszalontán is. Tehát amikor Budapestre érkezett, még nem publikált, de volt már valamiféle „életműve”. Még nem jelent meg írása nyomtatásban, de volt annyira elhivatott, hogy egy „igazi” költőnek mutatta meg verseit – amelyek fölé vagy alá mégiscsak volt valami név írva. Könnyen lehetséges, hogy a névkeresési folyamat egy ideiglenes szakaszában valóban a „Bihar Klára” névváriánst használta. A szerzői név még nem alakult ki teljesen – de az irány már megvolt. (Mint sok más alkotónál: a szülőföldre való utalással.) Nem tudjuk, mikor született meg a „Bihari Klára” alak; az mindenesetre bizonyos, hogy 1931 januárjára ez a folyamat lezárult, mert a *Pesti Napló*ban megjelent első verseit már ezen a néven jegyezte. Azaz ezzel lépett a nyilvánosság elé – és élete végéig használta az ekkor választott szerzői nevet.

2.

A József Attila-dedikáció szövege arra utal, hogy valós kapcsolat volt a dedikáló és a címzett között, a költő ismerte a másik verseit, de legalábbis tudott róluk. Nem postán küldte könyvét, gesztusértékű sablonszöveggel (mint sok esetben), hanem egyénítette, az alkalomra szabta ajánlását. Belesúritette az egész szituációt, kettejük kapcsolatát és egy lehetséges jövőképet.

Mindenféleképpen fel kell tenni a kérdést: hol és hogyan találkozhatott József Attila Bihari Klárával? Két ok miatt nem egyszerű a válasz. Először is: bár József Attila élete elég jól dokumentált – a magyar költők közül talán legjobban –, de pl. életrajzi kronológia még nem készült el. Így nem tudjuk, hogy 1929. augusztus 13-án történt-e vele valami más is azonkívül, hogy dedikálta egyik könyvét egy fiatal hölgynek. (Nyilvánvalóan kellett valami mást is tennie, mert az ember nem dedikál csak úgy: oda kell mennie valahová, ott találkoznia kell valakivel, vagy az a valaki látogatja meg őt, vagy ha levélben megy a dedikált könyv, el kell menni vele a postára stb., stb., az emberi életesemények sosem állnak önmagukban, mindig valami folyamat részei.) Másrészt pedig egy tizenkilenc éves, „átlagos” személy élete a legkisebb valószínűséggel dokumentált. És mint láttuk, ez még akkor is igaz, amikor nemcsak lehetősége, de egyenesen alkalma lett volna Bihari Klárának leírni ezt a korai epizódot az életéből – bár akkor szembesülnie kellett volna saját életrajzi adatainak ellentmondásosságával. Valószínűnek tűnik, hogy éppen ezért nem reagált a közölt dedikációra.

Márpedig valamiféle szociológiai kapocsnak mindenképpen kell lennie. Még a legegyszerűbb dedikáció esetében is van – itt pedig jóval többről van szó egyszerű gesztusnál. És bár eléggé adathiányos a történet, a kérdés nagy valószínűséggel megválaszolható.

Mivel nem azonos státusú személyekről van szó, lehetőségként fel kell tétélezni, hogy esetleg egy közös ismerősük révén kerültek kapcsolatba. Viszont egy külföldről nem sokkal korábban a fővárosba került 19 éves lány és egy meglehetősen sok helyen és változó körülmények közt élt háromkötetes költő kapcsolathálózatai közt feltehetően kevés kapcsolódási pont lehet.

Mégis van ilyen. Bihari Klárának két testvéréről tudunk: Baumann Margit Nagyszalontán volt tanár, Baumann Sándor viszont hírlapíró volt. És mint ilyen, nagyon is szóba jöhet mint lehetséges összekötő kapocs. De a báty ekkor Olaszországban élt, olaszországi tudósító volt, ott alapított családot: fia, a később szobrásszá lett Alberto Baumann (1933–2014) ott is született, Milánóban. Elvileg lehetséges lenne így is a közvetítés, de nem valószínű, más utat érdemes keresni.

Más oldalról közelítve a kérdéshez, egy készülő munkára lehet támaszkodni. József Attila dedikációinak összegyűjtése és regiszterbe vétele most van folyamatban. Az eddig összegyűlt anyagban még egy 1929 augusztusában írt ajánlás szerepel. Ez szintén a *Nincsen apám se anyám* egy példányába került:¹¹

Szegő Pirinek, barátomnak / és zargatómnak, jóleső, / őszinte szeretettel. / Pest, 1929. aug. / József Attila

Szegő Pirit valójában Szegő Júliának hívták, csak mindenki Pirinek nevezte. Nővére Szegő Juci (Judit) volt, és ketten vezették az ún. „Szegő-irodát”, ahol írók, újságírók – köztük külön csoportot képezve a baloldali szerzők – kézíratait gépelték le. Ide járt diktálni (vagy éppen házhoz hívta a gépíró hölgyeket) Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Hegedüs Sándor, valamint Déry Tibor, Nagy Lajos, Németh Andor, Zelk Zoltán. Éppen emiatt többen is megírták emlékeiket a Jókai téren működő „irodáról” – többek között az idősebb testvér (aki Németh Andor felesége lett), Juci is: „*Nem volt az iroda, csak klienseink – nagyjából írók – csúfolták annak. [...] Húgommal együtt elkezdtünk dolgozni. Az »iroda« Jókai téri lakásunknak kis udvari szobája volt. Később vettünk részletre egy sokszorosító gépet is, s ha havonta egy-két »nagy sokszorosítást« akadt, jutott házbérre, telefonra, feketekávéra, cigarettára, szóval a legszükségesebbre. A többi: mit eszünk, hogyan öltözködünk, másodrendű fontosságú volt.*”¹² József Attila, mint az írók és a gépírók barátja, szintén sokat időzött itt.

Szegő Piri közben dolgozott máshol is: a húszas évek elején a *Népszavánál*, 1926-ban a *Világnál* – azzal a Peidl Katóval, akivel később társulni fog: 1927-ben már közös hirdetést adott fel: gépírást vállal Szegő Piri (Jókai tér 10.) és „vállalata”: Peidl Kató (Rákóczi u. 42.). (Peidl Kató Peidl Gyula – eredeti szakmája szerint nyomdász, később öt napig, 1919. aug. 1-től a Tanácsköztársaság bukása utáni, ún. szakszervezeti kormány és Magyarország ügyvezető államfője – lánya volt, a gépíróversenyek hibátlansági versenyének győztese.)

Az 1929 augusztusában írt másik József Attila-dedikáció címzettje, Szegő Piri tehát gépíró volt. Bihari Klára pedig, az *Új magyar irodalmi lexikon* szócikke szerint – pályája elején – szintén gépíró. A jelenleg ismert ajánlások közül a két 1929 augusztusában keltezett mindegyike egy gépíró kisasszonynak szól. Ez az egybeesés pedig valószínűleg nem a véletlen műve.

(Ezért is érdemes lehetőség szerint mindent kronológiai rendben – is – vizsgálni, mert olyan adatokat-dokumentumokat rendel egymás mellé, amelyek így megmutatják azokat az összefüggéseket, amiket más rendszerben nem tennének.)

Elképzeltető tehát az a szituáció, hogy az 1929-ben középiskolai végzettséggel Budapestre fölkerülő Bihari Klára, saját egzisztenciáját biztosítandó, gépíró gyakorlatokat vehetett a Szegő-irodában, esetleg alkalmi bedolgozásokat is vállalt. Az ekkor már verseket író fiatal nő beszélgetésbe elegyedhetett József Attilával, a még mindig fiatal, de már többkötetes „költővel”, és az sem kizárt, hogy a 19 éves lánynak tetszett a 24 éves fiatalember – akinek szintén imponálhatott egy lány közeledése. Bihari Klára nyilván megmutatta verseit József Attilának (de legalább beszélt róluk), a mentalitásába ez beleillik: a szülőhelyét elhagyó és egy másik országba költöző fiatal lány mindenképp öntudatos és elszánt jellemet feltételez. Önakaratóból jött át Magyarországra, hogy költőként érvényesüljön. Az a minimum, hogy nem hagyja ki a lehetőséget, hogy egy „eléje kerülő” költővel megismerkedjen, beszélgessen, esetleg tanácsokat is kérjen tőle.

11 Fotómásolatát k: L. A. [Lengyel András]: *József Attila-dedikációk Kiss Ferenc gyűjteményéből*. Forrás, 1995. ápr. 63. – A lapszámban több helyen fotómásolatok, ez az 5. oldalon.

12 Németh Andorné: *Emlékek*. In: *József Attila emlékkönyv*. Szerk.: Szabolcsi Miklós. Bp. 1957. 220.

3.

Hogy pontosan milyen verseket is mutatott a fiatal költőjelölt József Attilának, nem tudni. Egy évvel későbbi közlés három másik vers mellett hozza azt a bizonyosan 1929-ben született *Tavaszi rapszódia*t is, amit József Attila akár láthatott is.¹³

Tavaszi rapszódia

– Megmondani –
– nem lehet –
– hogy mi –
– a tavasz –
– a legszebb és –
– a legkegyetlenebb. –
Valami új, valami friss
Valami soha nem érzett
Harsogd lázadása
A földnek, húsnak, vérnek.
– – – – Egy ordítás, ami ki akar törni
Egy zokogás, ami ki akar törni.
Egy nevetés, ami ki akar törni.
Puha szédülés s valami belső vad fájás,
Halál kívánás, vad élni vágyás
S valami vajudó, kinzó változás belül,
Ami mint felszakadt seb éget
S a mult tavaszról furcsa, nyers szagok,
Amik a semmiből újra visszatérnek.
– – – – S az élet olyan messzi, olyan rettentően érthetetlen.
A lobogó szél, ami mámorossá verdes
A forró hidegség, ami végigbizserget
Nagyon nagyon kegyetlen.
Es mégis

gyönyörű

Tavasz tavasz tavasz
Le kell előtte térdepelni
Es imádni és énekelni
Egyetlen friss, soha nem érzett
Lázadása a húsnak és a vérnek
Forrongó, duzzadó, erjedő élet.
S még valami, aminek neve nincsen,
Ami csodálatos, megnevezhetetlen,
Ami a bolondító a szélben,
Ami a mély harangkongás az estben,
Ami korbácsoló a reggeli szagban,
Ami a kereső nyugtalanság a testben,
Ami zuhog, árad, röpít, ragad

Tavasz tavasz tavasz tavasz.

13 Bihari Klára: *Négy vers*

Közel harminc évvel később, első regénye megjelenésekor Bihari Klára nyilatkozatot adott, melyben – többek között – így vallott: „Magamról röviden annyit, hogy bár a Brigitta nővér az első könyvem, mégsem vagyok kezdő író. Lírai verseken és két itthon, illetve külföldön bemutatott színdarab után érkeztem el a prózához. Írói céloom az volt, s az lesz a jövőben is, hogy a mai embert ábrázoljam lelkiismeretem, képességem minden erejével, sohasem felejtve József Attila szavát: »az igazat mondd, ne csak a valódit«.”¹⁴

Azaz ekkor már meg- és letagadta a valóban első könyvét (*Bihari Klára versei*. Bp., 1936. Vajda János Társaság), és a nagy sikerű színdarabokat is alig említi. Mintha mindig is prózaírónak készült volna. (Viszont később valóban meg is maradt már annak.)¹⁵

A *Brigitta* nővért követően két év múlva, 1958-ban – immár íróként – addigi munkássága elismeréséül megkapta a József Attila-díjat. Emlékeit soha nem írta meg a költőről, és az 1980-ban közölt dedikációra sem reagált, pedig a neki szóló ajánlás hasonmása alatt ott áll a címzett kilétét felfedni remélő felhívás: „A nyomozás ez idáig eredménytelen, talán a levelezési rovatban majd valaki fényt derít a költőné kilétére.”¹⁶

És bár nyilvánosan soha nem írt róla, van egy kötetben soha nem publikált verse, amelyet olvasva nem lehet nem arra gondolni, hogy megszületésénél József Attila halála is közrejátszott. Az 1937. december 25-én megjelent vers így szól:¹⁷

Meghalni

*Hadd vesszek így. Így kell a halál.
Ifjan érkezzek az árnyak udvarába,
Töretlenül és zengőn, élő sebekkel
S akkor semmi ami volt — nem volt hiába.*

*Egy pillanat az élet, hatalmas Isten.
Ne nyújtsd meg, mert úgy kevesebbet ér,
Minek az örök ismétlés kinja annak,
Aki hatalmasan és száguldva él.*

*Ma még lüktetnek bennem roppant titkaid
És vonagló lelkeimtől sajog a testem.
De már érzem kezdetét a zsibbadásnak,
S ha tompasága átjár — megöregszem.*

*Ments meg Hatalmas és ragadj vissza engem,
Míg az ütés fáj és kínos eleven,
Ne hagyd, hogy az élet bennem elfakuljon
És ezer Mámból egy Tegnap legyen.*

*Mindent, mindenkit, sorsom halottait
Sírva, de szomjasan lelkem magábevett
És feltámadva az én életemben
Táplálták harcoló, győztes véremet.*

14 Bihari Klára: *Az első könyvem*. Szabad Ifjúság, 1956. jún. 3. 5.

15 Erről bővebben lásd: Bíró-Balogh Tamás: „Te nem vagy az, akinek hittelek”. Bihari Klára pályakezdeése (Kézirat. Megjelenése a *Várad* c. folyóiratban várható.)

16 Szállási: i. m.

17 Bihari Klára: *Meghalni*. Újság, 1937. dec. 25. 49.

*Ne engedd hát, hogy sorsom emlékké hűljön,
Arcokká, melyeken az élet oly kevéssé,
Holtakká, akiknek én is holt vagyok,
Nem kell az emlék és az emlékezés.*

*Ne engedd, hogy fáradt öreggé váljak,
Aki elnémult sirok közt kutat,
S mert előre már nem tud menni többé,
Visszafelé töri a benőtt utat.*

*Hívj vissza, hogy a fáradtság ne találjon.
Hadd fogjak a boldog árnyakkal kezét,
S mondhassam nekik büszkén és örvendezve:
Fiatalon jöttem, mert Isten szeretett.*

A saját korában népszerű és elismert író 1993-ban megkapta a Magyar Köztársasági Arany Érdemkeresztet, de ettől függetlenül élete vége felé, a rendszerváltás után észrevehetően háttérbe szorult. Persze ehhez kora is hozzájárult. Bihari Klára, József Attila egyik „talányos” dedikációjának címzettje, József Attila után közel hatvan évvel, megözvegyülten, 87 évesen, 1997. június 6-án hunyt el. Halálhírét közreadta az MTI, több nekrológ is született. Férje mellé temették, sírjuk a Kozma utcai izraelita temetőben van. Sírkövén azonban nem szerepel a születési év. Mindössze ennyit vésettek a márványra: „BIHARI KLÁRA / elhunyt 1997-ben”.